

NUSAYRİLİĞİN TARİHİ KÖKENİ VE GELİŞMESİ

Historical Roots and Progress of Nusayriye

Die historischen Wurzeln des Nusayritentums und seine Entwicklung

Hüseyin TÜRK*

ÖZ

Çeşitli dini ve etnik toplulukların yüzyıllardır birlikte ve hoşgörü içinde yaşadığı Anadolu’da bu ortamın sürekliliğini sağlamanın en iyi yolu, elbette ki, farklı kültürel kimlikleri iyi tanımaktan geçer. Bu anlamda farklı gelenek, görenek, inanç ve uygulamaları sergileyen insanları tanımak amacıyla yapılacak bilimsel nitelikli araştırmaların yapılması gereklidir. Halkı siyasal, ekonomik ve sosyal alanlarda geliştirmek, onun tutumlarının, davranışlarının, inanç ve uygulamalarının temelinde yatan nedenleri bilmekle mümkündür. Bu konuda en önemli görev ise kültürel antropolojiye ve sosyolojiye düşmektedir. Nusayriler (Arap Alevileri), diğer etnik gruplara göre, daha izole ve daha gizli bir örgütlenmeye sahiptirler. Geleneklerini ve inançlarını korumanın, yaşamlarını sürdürmenin bir yolu olarak gördükleri “gizliliği” ve kapalı cemaat yaşamını benimsemişlerdir. Nusayriliğin belirgin özellikleri arasında Hz. Ali’nin tanrılaştırılması, Hızır inancının güçlülüğü, türbe inancının güçlülüğü, tenasüh inancı, tevil ve takiyye ile amcalık geleneği bulunmaktadır. Fonksiyonel olarak birbirine bağlı olan bu özelliklerin tümü Nusayri inanç sistemini oluşturmaktadır. Bu makalede Nusayri sözcüğünün ortaya çıkması, İslam’ın bölünmesi sonrasında Nusayriliğin ortaya çıkması ve kurulması, Nusayrilere yapılan baskılar tartışılmıştır. Tüm bu bilgiler Nusayrilerin etnik kökenleri konusundaki tartışmalara da açıklık getirmiştir.

* Prof. Dr., Ardahan Üniversitesi, İBEF, Sosyoloji Bölümü, Ardahan, huseyinturk@ardahan.edu.tr.

Nusayriler hakkında bilgi edinmek için Hatay Nusayrileri arasında bulunarak katımlı gözlemler ve görüşmeler yapılmıştır. Ayrıca, konuya objektif bir yaklaşım sergileyen bilimsel çalışmalardan yararlanılmıştır. Çalışmada alan araştırması “field work” tekniği temel alınmıştır. Bu çalışmada Nusayriliğin ortaya çıkması ve tarihi gelişmesi güvenilir kaynaklara ve alan çalışmasından elde edilen bulgulara dayanarak kısaca anlatılmış ve tartışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Nusayri, Nusayrilik, Nusayri tarihi, Muhammet bin Nusayr.

ABSTRACT

The Social and Cultural Anthropology, which aims to research different cultures without the limitation of time and place, can be defined, in its narrow sense, as “the Science of the Other”. Surely, the best way to ensure various groups of different religion and ethnic roots live in harmony is to get to know these different cultural identities in other words the identity of the other. It has undoubtedly been the best way to ensure the survival of various religious and ethnic societies in peace and tolerance. Among several religious and ethnic groups living in Turkey are Nusayries who adhere to a particular religious sect based on the principle of secrecy. Nusayries have a more isolated and confidential organizational structure compared to other ethnic groups. The protection of tradition and beliefs which they see as a way to survive a confidently and closed community life. Among prominent features of Nusayriye are deification of Caliph Ali, the strength of Khezzr and the shrine beliefs, reincarnation belief, tevil and takiyye and the unclehood tradition. All of those traits which connected to each other as functionally compose of Nusayriye belief system. In this article the emergence of the word Nusayri, the emergence and establishment of Nusayrism after the division of Islam, the pressures on Nusayris are discussed. All this information has also clarified the debate about the ethnic origins of Nusayris. In order to get information about Nusayris, participant observations and interviews were held between Hatay Nusayris. In addition, it has benefited from scientific studies that show an objective approach to the subject. In this review emerge and history of Nusayriye was explained and discussed based on reliable sources and field work.

Keywords: Nusayries, Nusayriye, History of Nusayriye, Muhammet bin Nusayr.

ZUSAMMENFASSUNG

Seit Jahrhunderten leben in Anatolien verschiedene religiöse und ethnische Gesellschaften in Toleranz miteinander und der beste Weg, die Kontinuität dieser Atmosphäre nachhaltig zu sichern besteht zweifellos darin, dass man gut über die verschiedenen kulturellen Identitäten informiert ist. In diesem Sinne ist es notwendig, Untersuchungen mit wissenschaftlichem Charakter durchzuführen, um Menschen, die nach verschiedenen Traditionen, Bräuchen, Glaubensvorstellungen und Praktiken leben, zu verstehen. Die politische, wirtschaftliche und sozialräumliche Entwicklung der Bevölkerung ist nämlich nur dann möglich, wenn man Kenntnisse über jene Beweggründe hat, die den Einstellungen, Verhaltensweisen, Überzeugungen und Praktiken der Menschen zugrunde liegen. In diesem Kontext haben die die Kulturanthropologie und die Soziologie die größte Verantwortung. Die Nusayriten (arabische Aleviten) leben im Vergleich zu anderen ethnischen Gruppen isolierter und auch ihr Netzwerk scheint viel geheimnisvoller zu sein als die der Anderen. Die Nusayriten haben sich für die „Geheimhaltung“ und für das geschlossene Gemeinschaftsleben deswegen entschieden, weil sie darin einen Weg sahen, der die Aufbewahrung der Tradition und des Glaubens sowie die Fortsetzung des Lebens ermöglicht. Zu den Besonderheiten des Nusayritentums zählt die Vergötterung des Imam Ali, der hohe Stellenwert des Hızır- Glaubens sowie der Mauloeum-Verehrung, der Glaube an die Seelenwanderung (tenasüh), die willkürliche Auslegung (tevil) und die Verstellung (takiyye) und die Tradition der Onkelschaft (amcalik geleneği). All diese Eigenschaften, die untereinander in einem Funktionszusammenhang stehen, bilden das Glaubenssystem des Nusayritentums.

Dieser Artikel diskutiert die Entstehung des Wortes Nusayri, die Entstehung und Gründung des Nusayritentums nach der Spaltung des Islam und die Unterdrückungen der Nusayriten. All diese Informationen tragen auch zur Klärung der Debatte zur ethnischen Wurzeln der Nusayriten bei. Um Informationen über die Nusayriter zu erhalten, hielt man sich unter den Hatay Nusayriten auf und führte partizipative Teilnehmerbeobachtungen und Interviews durch. Darüber hinaus wurden jene wissenschaftlichen Arbeiten herangezogen, die sich durch eine objektive Herangehensweise an die Thematik auszeichnen. Die vorliegende Feldstudie basiert auf die Technik der „field work“. In dieser Studie wird die Entstehung des Nusayritentums und seine historische Entwicklung anhand von Erkenntnissen aus zuverlässigen Quellen und anhand der aus den Feldarbeiten gewonnenen Fakten kurz erläutert und diskutiert.

Schlüsselwörter: Nusayri, Nusayritentum, die Geschichte des Nusayritentums, Muhammet bin Nusayr.

Giriş

Çeşitli dini ve etnik toplulukların yüzyıllardır birlikte ve hoşgörü içinde yaşadığı Anadolu'da bu ortamın sürekliliğini sağlamanın en iyi yolu, elbette ki, farklı kültürel kimlikleri iyi tanımaktan geçer. Bu anlamda farklı gelenek, görenek, inanç ve uygulamaları sergileyen insanları tanımak amacıyla yapılacak bilimsel nitelikli araştırmaların yapılması gereklidir. Halkı siyasal, ekonomik ve sosyal alanlarda geliştirmek, onun tutumlarının, davranışlarının, inanç ve uygulamalarının temelinde yatan nedenleri bilmekle mümkündür. Bu konuda en önemli görev ise kültürel antropolojiye ve sosyolojiye düşmektedir.

Nusayriler (Arap Alevileri), diğer etnik gruplara göre, daha izole ve daha gizli bir örgütlenmeye sahiptirler. Halk arasında “Fellah” ve “Arap Uşağı” olarak bilinir ve tanınırlar. “Fellah” Arapçada çiftçi anlamına gelmektedir. Fellah denmesinin nedeni bu insanların yüzyıllarca büyük toprak ağalarının yanında ırgat ya da yanaşma olarak çalışarak çiftçilik yapmalarıdır. “Arap Uşağı” ise onların Arap etnik kökenlerinin vurgulanması anlamında kullanılmaktadır. “Nusayri” kelimesi ise halk tarafından bilinmemekte, sadece bilimsel literatürde kullanılmaktadır. Melikoff (1994: 26, 34), Nusayri sözcüğünün Suriye’de geleneksel olarak kullanılmaktayken sonradan bu sözcüğün yerini “Alavi” (Alaouite) deyiminin aldığı ve Türkiye’de kullanılan “Alevi” sözcüğünün de Suriye’deki Nusayri’lere “Alaviler” denmeye başlandıktan sonra yaygınlaşmış olabileceğini ileri sürmektedir.

Nusayriler (Arap Alevileri) Lübnan, Suriye ve Türkiye’nin güneyinde Adana, Mersin ve özellikle de Hatay’da yaşamaktadır. Hatay’da yaşayan Nusayriler, diğer etnik gruplara göre, daha kapalı ve daha gizli bir cemaat örgütlenmesine sahiptirler. Nusayrilik, bâtinî ve alevî öğretilere dayalı olan kendine özgü bir mezheptir. Bâtînilîğin temel ilkesi olan bâtinî-zahirî ilişkisi Nusayrilerin bütün inanç dünyalarında etkili olmaktadır. Geleneklerini ve inançlarını korumanın, yaşamlarını sürdürmenin bir yolu olarak gördükleri “gizliliği” ve kapalı cemaat yaşamını, tamamıyla bir korunma ve savunma mekanizması olarak bugüne kadar sürdürmüşlerdir. Nusayrilik, Hz. Ali’nin tanrılaştırılması, Hızır inancının güçlülüğü, türbe inancının güçlülüğü, tenasüh inancı, tevîl ve takiyye ile belirginleşen; bütün dinlerin, bütün peygamberlerin ve hatta bilgi üretkenlerin kutsal sayıldığı, kapalı cemaat örgütlenmesi ve gizlilik esasına dayanan, Bâtîni İslami bir mezheptir. Fonksiyonel olarak birbirine bağlı olan bu özelliklerin tümü Nusayri inanç sistemini oluşturmaktadır.

Nusayrılık, İslamiyet'in Bâtını yorumuna, tasavvufa, Ehl-i Beyt sevgi ve saygısına dayanan bir inanç sistemi olarak tanımlanmaktadır (Gülççek, 2005: 1). Türkiye'deki Alevi gruplardan sadece Nusayrilerde gizlilik ve kapalı cemaat yaşamı sürdürülmektedir. Bu nedenle Nusayriler hakkında çok az yayın yapılmıştır. Aleviliğin farklı bir biçimi olan Nusayrilik hakkında çok az şey bilinmektedir. Nusayrilikle ilgili kaynaklar daha çok Arapça el yazmalarından oluşmaktadır. Bu eserler, lehçe özelliklerinin yanı sıra edebi olmayan başka özellikler de içeren belli bir "sosyolekt"le yazılmışlardır. Bu sosyolekt daha çok bu metinlerin bâtinî yapısıyla ilgilidir. Nusayrilerin öğretiyeye ve ritüele ilişkin bâtinî sözlü geleneklerinden alınmış belli anahtar kelimeler ve jestler birbirini tanımaya yarayan şifreler gibi kullanılmaktadır. Bu metinlerden en önemlisi Hamdan-el Hasibi tarafından yazılan "Kitab-ul Mecmu" adlı kitaptır. Bu kitapta yer alan dualar Turan (1996) tarafından Türkçe'ye çevrilmiştir. Yola kabul edilene bu kitapta bulunan sureler sözlü ya da yazılı olarak öğretilir. Bunun dışında el yazması olmayan birkaç çalışma vardır. Bunlardan en önemlisi Nusayrilerle ilgili Avrupa dilinde yayınlanmış olan tek monografi olan Rene Dussaud'un kitabı "Histoire et religion des Nosairis"dir (1900) (Olsson, 1999: 219, 231). Nusayriler hakkında en fazla eser Fransızca dilinde kaleme alınmıştır. Fransızlar Suriye'yi işgalleri sırasında bu toplumu dini, siyasi ve kültürel olarak araştırmış ve buna uygun politikalar belirlemişlerdir. İngilizce ve Arapça kaynaklar da vardır. Massignon, bu kaynakları değerlendirmiş ve özetlemiştir¹. Bu çalışmaların içerisinde Turan tarafından Sorbon Üniversitesinde yapılan doktora tezi (1973) oldukça önemlidir.

Nusayrilik hakkındaki Türkçe yayınların büyük çoğunluğu alan araştırmasına dayanmayan masa başı çalışmaları veya spekülâtif yayınlardır². Bunların içinde sadece Uluçay (1999), topluluğun içinde bulunmuş onlarla görüşmüş onların söyledikleri ve onlar hakkında söylenenleri tarafsız bir şekilde nakletmiştir. Ancak farklı bir bilimsel formasyondan olması nedeniyle bilimsel yöntem ve yaklaşım ile alan araştırmasının tekniklerini çalışmasına yansıtamamış, sadece Nusayri şeyhleriyle (şıhlarıyla) yaptığı görüşmeleri ve Nusayrilik konusunda yazılanları olduğu gibi okuyucuya yansıtmıştır. Bu nedenle de çalışmalarında Nusayrilikle ilgili bilgiler şeyhlerin izin verdiği kadarıyla sınırlandırılmıştır. Alan araştırmasına dayalı olarak yakın zamanda yapılan üç araştırma kitabından biri Keser'e (2002), diğer ikisi ise Türk'e (2002 ve 2005) aittir. Bu eserlerde Nusayrilik hakkındaki sırların büyük bir kısmı açıklanmıştır.

1 Bu konuda bk. Massignon (1964). "Nusayriler". İslam Ansiklopedisi, C.9. 365-370.

2 Bu eserler hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Uluçay (1999).

Nusayrılık hakkında yazılanların yetersiz, bilimsel olmayan ve çoğunlukla da yanlış olması nedeniyle; bu çalışmada yanlış kaleme alınan kaynaklardan uzak durulmuş, Nusayriler hakkında bilgi edinmek için Hatay Nusayrileri arasında bulunarak katımlı gözlemler ve görüşmeler yapılmıştır. Ayrıca, yabancı literatür ve konuya objektif bir yaklaşım sergileyen bilimsel çalışmalardan yararlanılmıştır. Çalışmada alan araştırması “field work” tekniği temel alınmıştır. Bu çalışmada Nusayriliğin Tarihi kökeninin alan araştırmasında elde edilen bulgular ve güvenilir kaynaklara dayanarak din dışı bilimsel bir yaklaşımla araştırılması ve tartışılması amaçlanmaktadır.

Nusayri Tarihi

Nusayri sözcüğünün kökeniyle ilgili olarak Massignon (1964: 365) temelde beş kaynak öne sürer. Latince “nazerini” kelimesinin bozulmuş şekli, 2) Kufe’deki Nâşurâya” köyü, 3) Naşrani (Hıristiyan) kelimesi, 4) Uydurma Şii şehitlerinden biri olan “Nuşayr” ismi (Hz. Ali’nin oğlu veya azatısı), 5) Nusayriliğin de kurucusu sayılan Muhammed bin Nusayr ismi. Massignon, bunların içinde en güçlü olasılığın son maddede belirttiği gibi Muhammed bin Nusayr ismi olduğunu belirtir. Et-Tavil’e göre (2000: 81) ise Nusayri kelimesinin kökeni Nusayra dağlarıyla ilgilidir. Halife Ömer’in Suriye’yi fethi sırasında İslam Orduları zor duruma düştüğünde Ensâr’dan 450 mücahidi aşkın bir Alevi topluluğu yardıma yetişti ve ordu başarılı oldu. Bu küçük kuvvete “Nusayra” (küçük yardım) denildi. Cihadın kurallarından biri, fethedilen toprakları fetheden orduya verilmesiydi. Nusayra grubunun aldığı topraklara Nusayra Dağı³ denildi. Burası Hulu Dağıyla şimdiki Ümraniye bucağının bir kısmından oluşuyordu. Sonradan bu ad Lübnan dağından Antakya’ya kadar Alevilerin yaşadığı bütün dağların özel adı oldu. Buraya yerleşen Alevilerin Nusayrilerin ataları olduğu düşünülmektedir. Burada asıl üzerinde durulması gereken nokta; bu iki görüşten mantıklı olan ve genel kabul gören görüşün. bir inanç ya da mezhebin isimlendirilmesinde belirleyici olanın kurucunun isminin verilmesidir. Bu nedenle Nusayriliğin kurucusu olan Muhammed bin Nusayr’in isminin verilmesi doğal ve daha akla yatkındır.

3 Cebel-un Nusayriye de denilmektedir.

İslam'ın Bölünmesi

Nusayriliğin tarihi kökeni hakkındaki en önemli eser, 1920'de et-Tavil⁴ tarafından yazılmıştır. Bazı bölümlerinde değer yargıları olmasına karşın, kitapta Nusayrilerin tarihi kökenleri kaynaklara dayalı olarak açıklanmıştır. Türkçe'ye de çevrilen bu eserde et-Tavil (2000: 59-105), Nusayriliğin bir mezhep olarak ortaya çıkmasında ve Müslümanların ikiye bölünmesinde Gadir Humm ve Kerbela olaylarının önemli olduklarını ileri sürmektedir. Bilindiği gibi Gadir Humm olayı hicretin onuncu yılında Gadir Humm denilen yerde gerçekleşmişti. Bu gün Hz. Muhammed, Allah'ın emriyle kendisinden sonra Hz. Ali'nin vâsi ve veli olduğunu ilan etti. Gadir Humm Nusayrilerin en önemli günü ve en büyük bayramıdır (et Tavil, 2000: 59-105). Bu gün Nusayriler için yaşam durur, cehennem ateşinin bile söndüğüne inanılır. Çünkü Gadir Humm denilen yerde gerçekleşen bu olayın Ali konusundaki kendi inançlarını ve savlarını doğruladığına inanmaktadırlar. Hamdan Hasibi tarafından yazılan ve Nusayrilerin kutsal kitabı sayılan Kitabu'l-Mecmu adlı kitapta yer alan 8. Duada da Gadir Humm bayramının Nusayrilerin neden en önemli bayramı olduğu açıklanmaktadır (Türk, 2005: 105-112).

Sekizinci Sure: İşaret Suresi

“Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla başlarım.

Kıst (Adalet), izzet, ve işaret efendimiz ve mevlamız Muhammet Mustafa (SAV) tarafından Ham'da Gadir bayramında Allah için yücelmiştir. Ki orada, Ali, mevlası olduklarımızın mevlasıdır dedi. Allah'ım onun yanında olanların yanında ol, onun düşmanı olanlara düşman ol, ona destek olanlara destek ol, onu reddedenleri utandır. Mevlası Ali'ye olan işareti halktan özel ve genel herkes için açıkça bir keşifti. Allah'ın yardım edip hidayete erdirip yol gösterdikleri bunda ona icabet ettiler...”

Hz. Muhammed'in vasiyetine uyulmaması, Hz. Ali'ye düşmanlıklarıyla bilinen Emevilerin halife olarak Ebu Bekir'i tanımaları sonucunda; Aleviler Ebu Bekir'e biat etmeyi reddettiler. Halifelik Emeviler üzerinden sürerken Aleviler de kendilerine Ehl-i Bey'ten olan imamlara biat ettiler. İmam Ali ve onun oğlu Hasan'dan sonra üçüncü imam olan Hz. Ali'nin oğlu Hüseyin, yanındaki kendine inanan 70 kişiyle birlikte Emevi sultanı Muâviye tarafından Kerbela denilen yerde şehit edildi. Soyundan

4 Suriye, Fransız hâkimiyeti altındayken Nusayrilerin lideri ve tanınmış kişiliklerindendi.

Zeynel Abidin dışında kimse kalmadı. Bu olaydan sonra Müslümanlar Ali taraftarları (Şiiler veya Şia) ve Sünniler diye ikiye bölündü (et Tavi, 2000: 59-105).

Gadir Humm ve Kerbela olaylarından sonra Şia; Emevi ve daha sonra da Abbasi halifelerine biat etmemişler ve ehli-Beyt soyundan olan 12 imamlara biat etmişlerdir. Bu imamlardan 6. imam Cafer es Sâdık'ın (699-766) ölümünden sonra, Şia'nın bir kısmı imamlığın Câfer es Sâdık'ın büyük oğlu İsmail'in hakkı olduğuna, diğerleri ise öteki oğlu Musa el-Kâzım'ın hakkı olduğuna inanıyorlardı. İsmail'in imamlığına inananlar İsmaililer olarak, öteki Şia mensuplarından ayrıldılar. Şia'nın büyük çoğunluğu ise Musa el-Kâzım'ın imamlığını tanıyarak "on iki imamcılar" olarak isimlendirildiler. Nusayriiler de bunların arasında yer almaktaydı (et Tavi, 2000: 120-122).

"On iki imamcılar", On İkinci İmam Muhammed el-Mehdi'nin gıyabından sonra imamlığın son bulduğuna, Mehdi'nin ölmediğine ve beklenen kişi olduğuna inandılar. Nusayriiler onu Hüccet (kanıt) ve muntazar (beklenen) adlarıyla anarlar. Mehdi, 11 yaşındayken, sıcak havalarda sığınılan yeraltı odasına girerek gözden kaybolmuştur. Ancak onun diri kaldığına ve zamanı gelince kurtarıcı olarak geri döneceğine inanılmaktadır. Ne var ki, Mehdi'nin gıyabıyla birlikte, Hz. Muhammed'in "Ben ilmim şehriyim, Ali de kapısı" sözünden yola çıkarak on iki imamın her birinin bir Bâb'ı (kapı) olduğu ve dini inancın bu bâblar yoluyla yürütülmesi gerektiğine inandılar. On ikicilere göre; imamlar Peygamberlerin vasileri oldukları için, geleceğe uyararak her biri kendine bir Bâb edinmişti. İmamlar ve Bâb'ların sırası şöyledir (et Tavi, 2000: 150):

İmamlar

1. İmam Ali b.Ebi Talib
2. İmam Hasan el-Müctebâ
3. İmam Hüseyin eş-Şehid
4. İmam Ali Zeynulabidin
5. İmam Muhammed el Bâkır
6. İmam Cafer es-Sadık
7. İmam Musa el-Kazım
8. İmam Ali er-Rıdâ
9. İmam Muhammed el-Cevad
10. İmam Ali el-Hadi
11. İmam Hasan el-Askeri
12. İmam: Muhammed el-Mehdi

Bâb'ı

- Selmân el-Farisi
Kays b.Varaka
Ruşeyd el-Heceri
Abdullah el-Gâlib el Kâbili
Yahya b.Muammer b.Ümmittavil es-sumâli
Cabir b.yezid el Cu'fi
Muhammed b.Ebi Zeyneb el-Kâhili
el-Mufaddal b. Ömer
Muhammed b.Mufaddal b.Ömer
Ömer b.el Furât
Muhammed b.Nusayr el-basri en- Nümeiryi

Aleviler, imamlardan sonra Bâb'ı yetkili bildiler; ne var ki bu konuda uzlaşamadıkları için üç temel gruba ayrıldılar (et-Tavil, 2003: 7):

1. Nusayriyye: Seyyid Abu Şuayib Muhammed b. Nusayr'e bağlı olanlar,
2. İshakiler: İmam Hasan el-Askeri'nin ashabı olan Ebü Yakup İshak en-Nahi'ye bağlı olanlar. Hasan el-Askeri'nin ashabından olan bu kişi, Askeri'nin asıl Bâb'ının kendisi olduğunu iddia etmiştir.
3. Caferriye: Bâb'a bağlanmadan altıncı imam Cafer es Sadık'ın kitaplarını rehber bilenler.

Daha sonra bu üç grup da pek çok kola ayrıldı. Ancak ilk Şia, bugünkü Ehl-i Sünnet görüşlerine sahipken daha sonraları gelişen siyasi olaylar ile İslâm akidesine giren fikirler Şia görüşünü etkiledi ve Şia görüşünün içinden Gulat-ı Şia ya da Türkçe de Şia'da aşırılıklar manasına gelen gruplar ortaya çıktı. Şia'nın içinden çıkan bu aşırılıklar Nusayrî inancının şekillenmesinde de etkili oldu (Batur, 2013: 60). Gulat-ı Şia Hz. Ali'ye ulûhiyet ve peygamberlik isnat eden Şii İmamiye geleneğinden gelen Mehdilik inanış şeklidir. Gulat-ı Şia inanışına göre; Hz. Ali mabuttur, tanrıdır. Yüce Allah için sayılan tüm sıfat ve özellikler Hz. Ali için de sayılmaktadır. O nurların nurudur, ilahi zatı itibariyle gizlidir. Görünüşte imam olmasına rağmen, batini manada Allah'ın insan bedenindeki görünümüdür. Aşırı Şii anlayışta bir topluluk olan Nusayrîler de Hz. Ali'ye tanrısal vasıfları yüklemişlerdir (Türk, 2005: 48-56; Er, 2010: 149). Hamdan Hasibi tarafından yazılan ve Nusayrîlerin kutsal kitabı sayılan Kitabu'l-Mecmu adlı kitapta yer alan bir çok surelerdeki sözler de Nusayriliğin Hz. Ali'ye tanrısal vasıflar yüklendiğini açıkça ortaya koymaktadır (Türk, 2005: 105-112):

Üçüncü Sure: Ebi El-Veli'yi yüceltme (kutsama) suresi

“Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla başlarım

Allah'ım! Mevlam! Ey Arıların emiri! Ey Ali (yüce), ey büyük!. Emrindeyim, Allah'ım emrindeyim. İşte ben senin ellerinin arasındayım. Allah'ım, sen bizim gizli tanrımız ve açığıtaki imamımızsın. Mevlam, açığa çıktın, Enze'i ile batınlaştın, Muhammedi ile gizlendin. Senden başka tanrı yoktur. Senden başka tapılacak yoktur.”

Onuncu Sure: Akit Suresi

“Rahman ve Rahim olan Allah’ın adıyla başlarım

... müminlerin emiri Ali Bin Ebi Talip olduğuna şahadet ederim... Ali’nin arşın üstünde olduğuna, Allah’ın alemlerin rabbi olduğuna, arşın sekiz taşıyıcısının Allah’a yakın olanların iddeti olduğuna ve onların, her günkü ve her anki zorluklarımda benim de iddetim olduklarına şahadet ederim. Ayn, Mîm Sin Akdinin sırrı budur. Allah hepsini mutlu etsin.”

Altıncı Sure: Fetih Sureti

“Rahman ve Rahim olan Allah’ın adıyla başlarım

...Müminlerin emiri mevlam Ali bin ebi Talip’in batını ortaya çıkardığına, onun bize büyük bir fetih fethettiğine, onun ilk ve son olduğuna şahadet ederim. Mevlam Ali’nin kendi nurundan seyit Muhammed’i yarattığına, başlangıcının başı yaptığına, sıfatlarının en iyi temsilcisi olduğuna, seyit Muhammed de, yaratıcısının emri ile seyit Salmanı nurunun nurundan yaratmış, kendisinin babı, talebelerinin kastettiği kişi olarak yapmıştır...”

İkinci Sure: Sücud (secde) suresi

“Rahman ve Rahim olan Allah’ın adıyla başlarım

...Gerçekte Ali olan “mana”ya kulluk edip secde ettim. Fani yüzüm, diri, ebedi ve daim olan mevlam Ali’nin yüzüne yönelik olarak secde ettim. Ey Ali! Ey büyük! Ey en büyükten daha büyük! Ey güneşi ve değişken ayı yaratan! Ey Ali! Ey Ali, izzet senindir! Ey Ali, birlik sana aittir! Ey Ali, mülk senindir! Ey Ali, kulluk sana aittir! Ey Ali, sücut sanadır! Ey Ali, sen kulluk edilen rabbimizsin! Ey Ali, yücelik senindir! Ey Ali, rahmet sendendir. Ey Ali, rahmetinle bize rahmet et. Ey sen rahmet edenlerin en rahmetlisi! Ey Ali (yüce), ey büyük!..”

Nusayriliğin Kuruluşu

Nusayriliğin ilk kurucusu, on birinci imam olan Hasan el-Askeri’nin (846-784) Bâb’ı olan Muhammed bin Nusayr’dır. Nusayr, Askeri’nin ashâbı ve meclisinde eksik olmayan sadık bir müridiydi (Massignon, 1964: 368; Uluçay, 1999: 107). Muhammed b. Nusayr en-Nemirî (vefati, M. 883) on birinci imam Hasan el-Askeri’nin Şia

görüşünü devam ettirmiş ve geliştirmiştir. IX. yüzyılda ortaya çıktığı kabul edilen Nusayrîlik inancı Muhammed b. Nusayr en-Nemirî'nin takipçileri tarafından X. yüzyılda şekillendirilmiş ve tarihî süreçte değişikliğe uğrayarak günümüze kadar gelmiştir. Bununla birlikte farklı din ve inanışlardan aldığı inanç öğelerinden dolayı senkretik bir sisteme sahip olan Nusayrî inancı, 9. yüzyılda ortaya çıkmış olup inanç temelleri Ali b. Ebu Talip'e kadar dayanmaktadır. Muhammed b. Nusayr en-Nemirî, Ali b. Ebu Talip döneminde beliren daha sonraki dönemlerde de Şia görüşünün içinde varlığını devam ettiren görüşlerden etkilenerek kendi inanç temellerini oluşturmuştur.

Muhammed b. Nusayr en-Nemirî Şiî İmamiyye'nin onuncu, on birinci ve beklenen on ikinci imamlarının dönemlerinde yaşadı. Onuncu imam Ali el-Hadi en-Nakî (M. 830-868) ile on birinci imam Hasan el-Askerî (M. 844-873) dönemlerinde Kûfe ve Samarra şehirlerinde yaşadığında onların fikirlerinden etkilendi. Hasan el-Askerî'nin ölümünden sonra da (M. 869) Şia imamlarının ilimlerinin, hüccetlerinin ve onlardan sonra Şia'nın kendisine rücu ettiği ve Bâb'ın artık kendisi olduğu iddiasında bulundu. Ayrıca İmamiyye'nin devamı olduğu için on birinci imamın Şia görüşlerini ondan alarak bu görüşlere kendi görüşlerini de kattı. Bu şekilde Nusayrîlik inancının oluşumunu başlatan ilk kişi oldu. Hasan el-Askerî'nin yolundan gitti ve Şiî İmamiyye görüşüne kendi görüşlerini katarak Nusayriliğin oluşumunu sağladı.

On birinci imama Hasan el-Askerî'den sonra onun babı olan Muhammed bin Nusayr Sâmerra'ya yerleşerek Nusayrilere yol gösterdi. Ondan sonra, Bâb ardılları, yani dini önderler, bu görevini üstlendi. Bunlardan Muhammed el Cennân el Cünbulâni dini başkanlık görevini yürüttü. Bu üçünün döneminde Alevi Nusayrilere ve İslam alemi için dini bir anarşi ortamı yaşandı. Öyle ki bir mezhebin üyeleri ötekinin üyelerinin kanlarını mubah saymaya başladı. Irak'ın Cenbela kasabasında doğan ve bu nedenle doğduğu yerin ismini alan Cünbulani, Nusayr'ın öğrencilerine katılarak, Ehl-i Beyt'in ilim ve fıkhi konusunda önemli çalışmalar yaptı. Zamanın en büyük âlimlerinden sayılırdı. Bu nedenle Nusayr, kendisinden sonra yerine onu tayin etmişti. Cünbulani bir yandan çalışmalarını sürdürdü bir yandan da öğrenciler yetiştirdi. Evi adeta bir üniversiteyi andırıyordu. Yetiştirdiği öğrencileri çevre ülkelere dağıtarak, Ehl-i Beyt inancından kaynaklanan Aleviliği tanıtıyorlardı (İstanbulu, 2001: 176).

Nusayrîlerin imamı konumuna gelen el-Cümbülani, Nusayrîlik inancına tasavvuf ve sufilik ekleyerek Nusayrîliği bu şekliyle yaymaya başladı. Irak-ı Acem bölgesinde görüşlerini yaydıktan sonra Mısır'a hareket etti. Mısır'a gelen el-Cümbülani, Nusayrîlik inancını burada anlattığında çevresine toplanan topluluğun içinde genç yaşta olan

Hüseyin b Hamdan el-Hasibî, de bulunmaktaydı. Nusayrîliğe tabi olan el-Hasibî, hocasının Mısır'dan ayrılıp Cenbela beldesine doğru yola çıkması üzerine onunla birlikte yola çıktı ve Irak-ı Acem bölgesindeki Cenbela şehrine geldi. Burada birlikte Nusayrîlik inancını yaydıklarında Muhammed el-Cinan el-Cümbülani doğduğu şehir olan Cenbela'da M. 900 yılında vefat etti. Bunun üzerine hocasının misyonunu devam ettiren el-Hasibî, aşağı el-Cezire bölgesinde Nusayrîlik inancını yaymaya devam ederek bu görevi üzerine aldı. Böylece bu tarihten sonra el-Hasibî, Nusayrîlik inancının yeni imamı konumuna geldi.

Muhammed bin Nusayr'dan sonra bu mezhebin öncülerinden en önemlisinin el-Hasibi olduğu düşünülmektedir. Hamdan el Hasibî ile birlikte Nusayrîlik inancı Bağdat'ın yanında, Akdeniz bölgesindeki Halep ve Lazkiye kentlerinde de yaygınlık kazanmaya başlamıştır. Bu durum bir dönüm noktası olmuş, sonraki dönemlerde Irak topraklarından tamamen silinen Nusayrîlik için Doğu Akdeniz, varlığını sürdürdüğü tek bölge haline gelmiştir. Yine bu dönemde inanç, yazılı hale gelmeye başlamış ve yetiştirilen öğrenciler vasıtasıyla çevreye yayılma imkânı bulmuştur (et-Tavil, 2000: 140-152). Nusayrîlere göre; Muhammed bin Nusayr her ne kadar ilk kuruluşu gerçekleştirse de, aslında mezhebin kurucusu değildi. Mezhebin dini felsefesini yerleştiren asıl kurucunun el-Hasibi olduğu düşünülmektedir. Muhammed bin Nusayr, Ehl-i Beyt edep ve kültürüne uygun öğrenciler yetiştirmişti, bunlardan biri de Hasibi idi. Hasibi'yi tarikata alan Irak'ta Cümbülani kentinde yaşayan ve Alevi Cümbülani tarikatını kuran Muhammed el Cennân el Cünbulâni idi (Reyhani, 1997: 41-43) Cümbülani'nin şöhretini duyan ve ondan ders almak isteyen el-Hasibi, bu amaçla Mısır'dan göç ederek Cenbela kasabasına yerleşti. Başarılı çalışmalarıyla Cümbülani'nin gözüne girdi. Cümbülani'nin ölümü ve vasiyeti üzerine de Alevi Nusayrîlerin başkanı oldu ve din işlerini yürüteceği Halep'e yerleşti. Orada elliden fazla öğrenci yetiştirdi (İstanbulu, 2001: 177).

El-Hasibî, birkaç yıl Halep'te bulunup Nusayrîlik inancını bu bölgede yaydığına Bağdat'ta Büveyhiler, Abbasi Devleti'nin yönetimine hâkim oldular. Bunun üzerine Şii Büveyhilerin hâkim olduğu bir ortamda Nusayrîliği kolayca yayabileceğini düşünen el-Hasibî, 947 yılında tekrar Bağdat'a doğru hareket etti (Friedman ve Frieman, 2001: 102) Böylece el-Hasibî, onuncu yüzyılın ortalarında Nusayrîlik inancını yaydığına Nusayrîliğin iki merkezi oluştu, bunlardan biri Halep iken diğeri Bağdat idi. Bağdat'tan tekrar Halep'e gelen el-Hasibî, Halep'te Hamdani Emiri Seyfuddevle tarafından hürmet ve itibar gördüğünden dolayı "el-Hidâyetu'l-Kübra" ile "Maide"

adlı kitaplarını Seyfuddevle'ye ithaf etti (et-Tâvîl, 1924: 256-257) Onun zamanında bağımsızlığını ilan eden bütün Alevi Nusayri hükümdarlıklar onun dini egemenliği altındaydı. Ayrıca, Büveyhoğulları, Hamdânoğulları ve Fatımiler'in hükümdarı ve emirleri de onun öğrencileriydi. Ona “dinin şeyhi” (Şeyhüddin) diyorlardı (et-Tavil, 2000: 154).

Hüseyn b. Hamdan el-Hasibî, Karmatî isyanının yayıldığı bir sırada aynı bölgede Nusayriliği yaymaya çalıştığından Karmatî isyanı ve talanıla hiçbir ilgisi olmamasına rağmen şüphe üzerine hapsedildi. Hüseyn b Hamdan el-Hasibî, hapisten çıktıktan sonra, özellikle Bağdat ve aşağı el-Cezire bölgesindeki baskılardan dolayı, bu bölgeden ayrılarak Halep'e doğru hareket etti. Nusayriliğin asıl kuruluşu aşağı el-Cezire bölgesinde başlamış iken daha sonraları Şam bölgesinin Kuzey batısına (Halep-Lazkiye) yayıldı. Bu dönemde Nusayriliğin büyük bir güç kazanması da sağlandı. El-Hasibî, Nusayrilik inancını güçlendirdikten sonra Halep'te 957 yılında vefat etti. Halep'in kuzeyinde bulunan kabri türbe haline dönüştürüldü Halep'teki mezarı “Şeyh Yaprak” olarak bilinir ve hala ziyaret edilmektedir (et-Tavil, 2000: 154).

Nusayrilerin kutsal saydıkları iki temel kitapları bulunmaktadır. Bunlardan ilki bütün Müslümanların kutsal saydıkları Allah'ın emirlerinin yer aldığı inanan Kuran-ı Kerim'dir. Ancak Nusayrilerin Kuran-ı Kerim hakkındaki düşünceleri öteki Müslüman gruplardan farklıdır. Öncelikle Kuran'ın tahrifata uğradığını savunmaktadırlar. Kuran-ı Kerim asıl anlamı bozulacak biçimde değiştirilmiş ve bozulmuştur. Yine de Kuran-ı Kerimin emirlerine, kendi inanç felsefelerine uygun olarak yorumlayarak, uymak gerektiğini düşünürler. İkinci farklılık Kuran-ı Kerim'in anlamıyla ilgilidir. Kuran'daki ayet ve surelerin zahiri (görünür) anlamlarının dışında, ayrıca bâtinî (görünmeyen-gizli) anlamlarının olduğuna inanırlar. Bâtinî anlayışlarına uygun olarak kendi inanç felsefelerine Kuran'dan dayanak ve delil ararlar.

Nusayrilerin asıl dinsel dünya görüşlerini açıklayan başvuru kitapları ise Kitab-ul Mecmu'dur. Onaltı sureden oluşan bu kitabın yazarı Hamdan-el Hasibi'dir (873-957). Muhammet bin Nusayr'den sonra Nusayriliğin ikinci kurucusu olarak tanınmış ve Nusayriler hakkında birçok eser yazmıştır. Ali bin Ebu Talib'in sözlerini ve emirlerini, Nusayriliğin inançlarını ve esaslarını anlatan Kitab-ul Mecmu, aslında bir dini eğitim ve ibadet kitabıdır. Ali'nin emir ve sözlerini içeren bu kitabı Hz. Muhammet'in Müslümanlara vahiy etmeden sadece Nusayrilerden on iki Nakib'e ve yirmi dört Necib'e geceleyin Mekke yakınındaki Mina Vadisinde verdiğine inanılmaktadır (Turan, 1996: 6-7, 16). Kitab-ul Mecmu ortalama 1050 yılda oluşmuş bir dini metindir. Bu

nedenle, belirtilen bu tarihsel süreç içerisinde gelişen sosyal ve kültürel değişimlerden etkilenecek bugüne ulaşmıştır. Doğal olarak asıl metin ile alanda Nusayrilerin amcalık geleneğinde genç erkeklere öğrettikleri sureler arasında bazı farklılıklar ortaya çıkmıştır (Keser, 2002: 62).

Nusayriliğin Gelişmesi

“Dinin Şeyhi” lakabıyla tanınan el-Hasibî, yazdığı on altı sureden oluşan “Kitabu'l-Mecmu” adlı eseri ile Nusayrîlik inancını temellendiriş ve dini felsefesinin şekillenmesini sağlamıştır. Hüseyin b. Hamdan el-Hasibî'nin vefatından sonra Halep'te öğrencisi ve Antakya yakınındaki Cilliya'da doğmuş olan Muhammed b. Ali el-Cilli, Nusayrî topluluğunun başına geçmiştir (Batur, 2013: 65; Massignon, 1964: 368). Bağdat'taki Nusayrî topluluğunun başında ise Ali el-Cisrî bulunmaktaydı. Böylece, Hasibî'nin ölümünden sonra, iki dini merkez ortaya çıkmıştır. El-Cilli'nin ölümünden sonra Halep'teki merkez Lazkiye'ye taşındı (İstanbulu, 2001: 181). Buranın başkanlığını ise Ebu Sâid el-Meymun Sürür b. Kasım et-Tabarani yürütüyordu. Kilikya Nusayrilerinin önde gelen ismi ise Ebu'l Hasan et-Târsusi el-Kebir idi. Et-Tabarâni (965-1035) bugünkü Nusayrî halkını oluşturmuş olan Hasibî'nin kurduğu “Cünbülânî” tarikatının son genel şeyhiydi (et-Tavil, 2000: 155-158). Cilli'nin öğrencisi olan Tabarani, Hasibî'nin yöntemini izleyerek onun ilim ve felsefesini genişleterek yaymaya çalıştı. Tabarani, Nusayrilerin büyük şeyhlerindendi (İstanbulu, 2001: 183).

Et-Taberânî, Halep'te bulunduğu baskılar sebebiyle 1032 yılında Halep'ten ayrılarak Lazkiye'ye geldi ve burasını Nusayrîliğin merkezi konumuna getirdi. Bu dönemde bütün baskılara rağmen et-Taberânî, Hüseyin b Hamdan el-Hasibî'den aldığı fıkıh ve felsefe metodunu geliştirerek Nusayrîliğin devam etmesi ve yayılması için çaba gösterdi. Ayrıca, birçok kitap yazarak Nusayrîlik inancının günümüze kadar gelmesinde etkili rol oynadı (Reyhani, 1997: 46). Et-Taberânî, 1034 yılında Lazkiye'de vefat etti. Et-Taberânî'den sonra Nusayrî topluluğunun başına hiçbir imam geçmedi. Her şeyh kendi bölgesinde bağımsız olarak şeyhliğini devam ettirdi. Çünkü Alevi-Nusayriler Halep'teki Hamdanoğulları'nın himayesi altındaydılar. Et-Tabarani zamanında Cebelü-n Nusayriyye'de (Nusayrilerin dağı) birçok emirlikler ve bu emirliklerin komşularından korunmak için kaleleri vardı. Nusayrîlikte önemli şahsiyetlerden biri olan et-Taberânî'nin kabri Lazkiye'nin deniz kıyısında bulunan el-Şa'arani ismiyle bilinen caminin içindedir. Halep, Lazkiye, Bağdat Nusayrilerin dini merkezi oldu (Uluçay: 2003: 7; et-Tavil, 2000: 155-158, 203-204).

Nusayri tarihindeki son dönem, bölgesel şeyhlerin önderliğinde birçok Alevi-Nusayri devletin bağımsızlıklarını ilan etmeleriydi (et-Tavil, 2000: 177-212): Fatımiler Devleti (Mısır), Büveyhoğulları Devleti (Hazar Denizi Bölgesi), Hamdanoğulları Devleti (Musul, Halep), Aridoğulları Hükümeti (Şam, Trablus, Teberiyeye), Tenuhiler Hükümeti (Laskiye), Hammudoğulları Devleti (Kurtuba, Malka), Ahmeroğulları Devleti (Zaragoza), Muhrizoğulları Hakimiyeti.

Nusayrilere Yapılan Baskılar

Alevilerin geçmişinde Emevilerin ve Abbasilerin dışında, iki büyük zulüm ve baskı dönemi vardır. Bunlardan birincisi Haçlı Seferleri dönemi, ikincisi ise Osmanlı Yavuz Sultan Selim dönemidir. 5-6. yüzyıllarda gerçekleşen Haçlı Seferleri döneminde Alevi-Nusayriler geniş bir coğrafyada (Horasan, Hazar Sahilleri, Musul, Diyarbakır, Halep, Tarsus, Adana, Misis, Lazkiye, Cebele, Banyas, Tartus, Trâblus, Hama Yöresi, Humus, Sur ve el-Mâğribul aksa) yerleşmişlerdi. Haçlıların baskıları sonucunda Nusayrilerin büyük çoğunluğu Antakya ve çevresine kadar çekilmişlerdi. Haçlıların uzun bir kuşatması sonucunda Antakya ele geçirilmişti. Bu olayda, Antakya yaklaşık iki yıl Haçlıların kuşatması altında kalmıştı (Bkz. et Tavil, 2000: 213-226).

Nusayrîlik, 11. yüzyılda Halep üzerinden Adana ve Mersin'e kadar uzanan bir sahaya yayılmıştır. 1071 yılında Türklere Anadolu'nun kapılarını açan Malazgirt Zaferi'yle birlikte Antakya bölgesinin de fethedilmesi, burada meskûn Nusayrîlerin Selçuklu hâkimiyeti altına girmesi anlamına gelmiştir. 1098'de Haçlıların bölgeyi ele geçirmesi, Nusayrîler üzerinde yaklaşık yüz yıl sürecek olan Haçlı baskısını da beraberinde getirmiştir. Nitekim 1188 yılında Selahattin Eyyübi, bölgeyi Haçlılardan geri almış, ancak hâkimiyet kısa süre sonra yeniden Haçlıların eline geçmiştir. 1268'e kadar Haçlı yönetiminde bulunan Antakya, bu tarihte Mısır Sultanı Baybars tarafından geri alınmıştır. Bu durum Nusayrîler için de bir dönüm noktası teşkil etmiştir. Zira ilk defa bu dönemde Nusayrîler üzerinde Sünnileştirme politikası uygulanmış ve bölge camilerle donatılmıştır (Massignon, 1964: 365-366). Nusayriler, Memlûk Sultanı Baybars (1277) zamanında Sünni olmaları yönünde çok baskı görmüşlerdir. Her beldeye cami yaptırılarak masrafların bölge halkı tarafından karşılanması istenmiştir. Bu baskılar Sultan Kalavun zamanında da (1277-1290) sürdürülmüştür. İbni Teymiye'nin Nusayriler hakkında çeşitli hakaretler ve karalamalar içeren fetvası da Sultan Kalavun zamanında çıkartılmıştır. Teymiye'nin bu fetvasını başka fetvalar izlemiş ve bu fetvalar yüzünden Nusayrilerin malları yağma edilmiş, kadınları hakkında

uygun düşmeyen yakıştırmalar yapılmış ve on binlerce Nusayri öldürülmüştür (Uluçay, 2003: 9-10).

Yavuz Sultan Selim'in 1517'deki Mısır seferi sonunda fethettiği Nusayrî coğrafyası, Osmanlı'nın tarih sahnesinden çekilişine kadar elde tutulmuştur (Massignon, 1964: 365-366). Yavuz Sultan Selim döneminde (1470-1520) de, bütün Alevi Nusayriler büyük baskılarla karşı karşıya kaldıklarını ileri sürerler. Bu dönemde Sultan Selim'in Alevi illerini ele geçirmesi, bölgedeki Alevi egemenliğinin de yıkılışına neden olmuştur. Yavuz Sultan Selim'in bu bölgedeki Alevîliği ortadan kaldırarak, İslamiyet'i ve Arapçayı ihya etme politikası üzerine Nusayrilerin, kendilerini farklı göstermeye ve mezheplerini gizli de olsa yaşatmaya çalıştıkları anlatılmaktadır. Sultan Selim'in Mısır-Anadolu yolunun güvenliğini sağlamak için Türkleri Alevi Nusayrilerin bölgelerine yerleştirdiği bu dönemde Nusayra dağlarına yaklaşık yarım milyon Türk yerleştirilmiştir. Bugün onlardan yalnızca Bayır, Bucak ve bazıları da sahil tarafında olmak üzere on beş bin kişi kalmıştır (et-Tavil, 2000: 227-275).

Yavuz Sultan Selim dönemindeki baskılar nedeniyle, Antakya'dan ayrılan Nusayriler, Kanuni Sultan Süleyman zamanında (1520-1566) bu bölgeye dönmeye başladılar. Geri dönenler Antakya'dan Süveydiye'ye, Adana çevresi ve Tarsus'a kadar uzanan bölgeye yerleştiler (et-Tavil, 2000: 227-275). Bugün de bu bölgelerde varlıklarını sürdürmektedirler.

Nusayriliğin Kollara Bölünmesi

Bu baskı dönemi sonunda, Nusayriler kendi içlerinde savunmaya yönelik, gizliliğin esas alındığı örgütlenmeler oluşturmuşlar ve 16. yüzyıldan sonra da çok basit nedenler veya olaylardan dolayı kabile, aşiret⁵ ve kollara bölünmüşlerdir. Et-Tavil (2000: 332-333), Nusayriliğin yedi kola ayrıldığını belirtir. Bunlar:

1. el-Cerrâneler (Kurnacılar): Kayaları kurna şeklinde oyarak su içmek için kullananlar.
2. El-Gaybîyye (Gaybîler): Allah'a inanarak gayb aleminde kendilerine takdir ettiğine razı olanlar.
3. Cerrânelere el-Kilâziye (Kilâziler): Antakya'nın Kilazü köyünden Şeyh Muhammed b. Kilazü yandaşları.

5 Bu kabile ve aşiretlerin listesi için bk. et-Tavil, 2000: 259-261.

4. Gaybîlere el-Haydariyye (Haydariler): Antakya'dan Şeyh Ali Haydar taraftarları.
5. El-Mâhusiyye (Mâhusiler): Şeyh Ali Mahüs'ün izinden gidenler.
6. En-Neyâsîfa (Neysâfiler): Nefsâf köyünde büyüyen Şeyh Nasır el-Hasûri taraftarları.
7. Ez Zuhurâtîyye (Zuhurâtîler): Zuhur adı verilen Şeyh Yusuf b. İbrahim el-Abidi'nin izinden gidenler.

Ancak Nusayriliğin bu alt kolları arasında birbirinden çok farklı görüşler söz konusu değildir. Sadece Haydariler ile Kilaziler arasındaki ayrılık tatsız olaylara yol açmıştır. Bu nedenle iki görüş ünlenmiştir. Kilazilerin çoğu güneyde oturdukları için el-Kibliyye (güneyliler), Haydarilerin çoğu ise kuzeyde yerleştikleri için onlara da es-Şimalliyye (kuzeyliler) denilmiştir. Farklı aşiretler ve şeyhlere göre verilen adlar dikkate alındığında; aslında Nusayrilerin asıl iki kola bölündüğü görülür: 1-Haydariler, 2-Kilaziler. Kilazilik, Hicri 1011'de Antakya'nın Kilazi köyünde Cerranelerden Şeyh Muhammed bin Kilazi tarafından kurulmuştur. Haydariler ise, yine Antakya'da yaşayan Şeyh Ali Haydar tarafından kurulmuştur. Bunlar daha çok tevekkül ve kaderciliğe bağlılıkları ile ön plana çıkan Gaybilerin erdemlerini savunuyorlardı (et-Tavil, 2000: 333).

Alanda yapılan görüşmelerde Haydari ve Kilazi ayrımını yaratanların kardeş oldukları ve kendi aralarındaki çekememezlik ve anlaşmazlıklar yüzünden ayrı örgütlenmeyi seçtikleri söylenmektedir. Ancak, geçmişten günümüze kadar sürdürülen böyle bir anlaşmazlığın dinsel boyutlarının da olması gereklidir. Çünkü günümüzde bile özellikle kırsal bölgelerde bu iki kola mensup Nusayriler arasında evlenme yasağı sürdürülmektedir. Farklı kollardan Nusayriler arasında evlilikler yapıldığı ve bugünde yapılmakta olduğu söylenmesine karşın, bu evliliklerin olaylı bir şekilde gerçekleştiği de özellikle belirtilmektedir. Ayrıca iki kola mensup Nusayrilerin ayrı köylerde veya ayrı mahallelerde oturmaları da bu durumu doğrulamaktadır.

Bu iki kol arasındaki anlaşmazlığa temelinde dini anlayıştaki bazı farklılıkların yol açtığı söylenebilir. Bu farklılıklardan ilki Hz. Ali'nin makamının nerede olduğu konusundaki fikir ayrılığıdır. Şemsiler veya "güneşçiler" ismiyle de anılan Haydarilere göre Ali Ebi Talib'in makamı güneştedir. Nuru bütün varlıkları kapsayan Ali ile yine bütün gök varlıklarını kapsayan gökyüzü arasında da bir özdeşlik kurulmaktadır. Kamerciler veya "aycılar" olarak da anılan Kilazilere göre ise Ali Ebi Talib'in mekânı

aydır. Kilaziler ayın tanrının makamı olduğuna ilişkin olarak Kuran-ı Kerim'den Rahman suresinin 29. ayetini delil göstermektedirler. Bu ayetteki “O her gün başka bir durumdadır” ifadesi Kilazilere göre ayın tanrının makamı olduğu şeklinde yorumlanmaktadır (Keser, 2002: 26-27). Melikoff'a göre (1994: 44); Alevilik ve Bektaşilikte de var olan Ali'nin güneşle veya gökyüzüyle özdeşleştirilmesi, eski Türklerdeki Gökyüzü Tanrısı (Gök-Tengri) inancına benzerlik göstermektedir.

Nusayriliğin iki kolu arasında dinsel geleneklerin uygulanması bakımından da bazı farklılıklar bulunmaktadır. Örneğin amcalık geleneği, Haydari ve Kilaziler arasında farklı uygulanmaktadır. Aslında çocuğun amca evine gitmesinden önceki toplu namaz ritüeli geçmişte üç aşamalı olarak gerçekleştirilmekteydi. Ancak günümüzde Haydarilerde namazın süresi daha uzun olduğu gibi ritüel de orijinaline uygun olarak üç aşamalı olarak uygulanmaktadır. Kilazilerde ise namazın süresi kısadır ve ritüelin kendisi de tek aşamada yapılmaktadır. Bu, Haydarilerin daha gelenekçi, Kilazilerin ise değişmeye daha açık olduklarını göstermektedir.

Ayrıca Keser'in de belirttiği gibi (2002: 30); toplu namazda “İşara” suresinin okunması sırasında Haydariler sağ ellerini başparmağı bitişik duruma getirdikleri dört parmaktan orta parmağa değecek şekilde tutarak göğsün üzerine koyarlarken, Kilaziler baş parmağı bitişik haldeki dört parmaktan ayrı duracak şekilde göğsün üzerine koyarlar. Kilazilere göre elin bu şekilde duruşu Arapçadaki “ayn” harfine benzediği için Ali Ebi Talib'i ve ayın hilal durumundaki görünümünü simgelemektedir. Haydari ve Kilazi şeyhlerinin sakal tıraşları farklıdır. Kilazi şeyhleri hiç sakal uzatmaz veya kısa düzeltilmiş bir sakal bırakırken, Haydari şeyhleri uzun ve düzeltilmemiş sakal bırakırlar.

Cumhuriyet Dönemi

II. Abdülhamit zamanında da toplumsal bütünlüğün korunması amaçlanarak Nusayrilere karşı Sünnileştirme politikaları izlenmiştir. Bu dönemde de Nusayrilerin bölgelerine camiler yaptırılmış ve imamlar Nusayrilerin arasından atanmıştır (Uluçay, 2003: 9; Bilgili, 2010: 51). Nusayriler, Cumhuriyet dönemine kadar kendilerini ve inançlarını gizleyerek dağınık bir şekilde varlıklarını sürdürmüşlerdir. Kurtuluş Savaşı sırasında ise Nusayriliğin bir kolu olan Kilâziler'in Fransız işgaline karşı, İçel'e bağlı Mersin ve Tarsus havalisi ile Seyhan vilayetinin Adana merkezi ve civar köylerinde kendilerine yurt edinme yolunu tutmuştur. Nusayrilere bazı grupların

milli mücadele sırasında Türk tarafına destek olduğu, Ancak bazı küçük grupların ise Fransızlarla işbirliği yaptıkları da söylenmektedir.

Üzüm'e göre (2007: 271-272); 1923'te bağımsızlığını ilan eden Nusayriler, 1925'te devlet statüsüne kavuşmuşlardır. 1930'da Lazkiye Sancağı adını alan bölge, 1936'da Suriye'nin vilayeti olarak kabul edilmiş ve 1939'da Lazkiye'ye müstakil bir statü verilerek, 1942'de burası da Suriye'ye dâhil edilmiştir. Öte yandan 1938'de kurulan Hatay Cumhuriyeti, 23 Haziran 1939'da Türkiye Cumhuriyeti'ne katılma kararı almıştır. Böylece kuzeyi Türkiye'nin, güneyi de Suriye'nin denetimine giren Alevî devleti fiilen ortadan kalkmıştır. Türkiye'de siyasal hayata fazla müdahale şansı bulamayan Nusayriler, Suriye'de ise tam aksine siyasete yön veren en önemli grup haline gelmiştir

Bununla birlikte Türkler ile Nusayriler arasındaki bağı daha da kuvvetlendirmek üzere Cumhuriyet Halk Partisi ve Halkevlerinin himayesinde, merkezi Ankara'da olmak üzere, Tarsus kaza merkezi, Mersin Kaza Merkezi, İçel vilayet merkezi, Adana merkez kazası ve Seyhan vilayet merkezinde 12 Mart-28 Nisan 1937 tarihleri arasında Hars Komiteleri kurulmuştur. Hars Komitelerinin belli başlı vazifeleri de zikredilmiştir. Bunlar arasında, Türkçeyi düzgün konuşabilmeleri için; mahalle ve köylerdeki ilkokul kadrolarının genişletilmesi, daha çok umumi yerlerde Türkçenin konuşulmasının sağlanması, Sünni ve Nusayrî mezhebinde olan Türklerin karşılıklı kız alıp vermelerinin teşvik edilmesi, Türkçeyi konuşmanın yüksek milli şeref ve menfaatlerinin telkin edilmesi sayılmıştır. Öte yandan Nusayrilerin Türklüklerinin birtakım neşriyatla öğretilmesi prensibi benimsenirken, "Arap Uşağı", "Fellah" gibi ifadelerin kullanımını önlemek adına tedbirler alınması, konferans ve toplantılarla Türkçe haricinde bir dil konuşulan Türk köylerinde milli türkü ve destanların öğretilerek, Türk kültürünü yükseltici her türlü vasıttan istifade edilmesi de komitelerin görevleri arasında sayılmıştır. Hars Komiteleri, 1937-1939 yılları arasında yoğun olarak Mersin, Tarsus ve Adana havalisinde faaliyet göstermiştir. Asli görevleri Çukurova Bölgesi'nde yaşayan ve Arapça konuşan Nusayriler ile diğer etnik unsurlara da Türkçe öğretmek olan Komiteler, bu amaca yönelik olarak yeni okullar yaptırarak ve Ulus dershaneleri açarak ulaşmak istemişlerdir (Yüca, 2015: 41).

Nusayrilerin geçmişte sürekli olarak çeşitli baskılarla ve iftiralarla karşılaştıkları yadsınamayacak bir gerçektir. Hatay'ın Türkiye Cumhuriyetine katılması (1939) ve Türkiye'nin Atatürk tarafından kurumsal lâikleştirilmesiyle birlikte, Nusayriler ilk defa kendi toplumsal konumlarını düzeltme fırsatı elde etmişlerdir. Ancak bu dönemde de

geçmişe göre az da olsa baskıyla karşılaştıkları bir gerçektir. Kramer'e göre (1993: 51); benzer şekilde, Suriyeli Nusayrilerin de iktidarın kendi ellerine geçmesine (1966) kadar, Şii ve Sünni Müslümanlar tarafından baskı gördükleri belirtilmektedir.

1950'li yıllarda Antakya'da yaşayan yaşlı Nusayrilerin anlattıklarına göre; Nusayriler kaldırımlardan yürüyemezler, hayvanlar için yapılan arklardan yürürlermiş. Münferit olaylar olsa da Nusayri Şihları kalabalık caddelerde yürürken sakalları yolunurmuş ve şalvarları çekilirmiş. Bu dönemde Nusayriler Sünni ağaların marabası olarak onların topraklarında çalışmışlar. Kendi içlerindeki dayanışma yardımlaşmanın güçlü olması ve çalışkan olmaları nedeniyle para biriktirerek çalıştıkları toprakların büyük bir çoğunluğunu Sünnilerden satın almayı başarmışlardır (Salih İflazoğlu, 54 yaşında, İlkokul, Küçük Karaçay). Ancak Nusayriler sahip oldukları bugünkü konumlarını Atatürk Cumhuriyetinin sağladığı özgürlük ortamında elde etmişlerdir. Bu nedenle de büyük oranda Atatürk'ü desteklemişlerdir (Arıngberg-Laanaatza, 1999: 200-201).

Sonuç

Nusayrilik, kapalı cemaat örgütlenmesi ve gizlilik esasına dayanan, Bâtını İslami bir mezheptir. Nusayrilerin gizlilik ve kapalı cemaat yaşamını tercih etmelerinde onların inançlarının Sünni İslam'dan farklı olması etkili olmuştur. İslam'ın bölünmesiyle ortaya çıkan ilk Şia, bugünkü Ehl-i Sünnet görüşlerine sahipken daha sonraları gelişen siyasi olaylar ile İslâm akidesine giren fikirler Şia görüşünü etkilemiş ve Şia görüşünün içinden "Gulat-ı Şia" ya da Türkçe de Şia'da aşırılıklar manasına gelen gruplar ortaya çıkmıştır. Şia'nın içinden çıkan bu aşırılıklar Nusayrî inancının şekillenmesinde de etkili olmuştur. Gulat-ı Şia, Hz. Ali'ye tanrısal vasıflar yükleyen bir inançtır. Kuruluşundan beri Ali'nin tanrılığine inanan Nusayriler, bu inançlarından ve etnik kökenlerinden dolayı, tarihsel dönemlerde çeşitli toplumların baskı ve zulümleriyle karşılaşmışlar, karşılaştıkları bu yaşamsal güçlükler sırasında etnik kimliklerini ve inançlarını saklayarak korunma zemini oluşturan "Bâtınilik" ilmini geliştirmişler ve buna paralel olarak "gizlilik" esasına dayanan inanç sistemlerini kapalı cemaat örgütlenmesiyle varsıllaştırmışlardır.

Nusayri tarihine bakıldığında; Nusayriliğin ilk kurucusu on birinci imam olan Hasan el-Askeri'nin (846-784) Bâb'ı olan Muhammed bin Nusayr'dir. Muhammed b. Nusayr on birinci imam Hasan el-Askeri'nin Şia görüşünü devam ettirmiş, geliştirmiş ve kendi görüşleriyle sentez ederek Nusayriliği kurmuştur. Ancak; mezhebin dini felsefesini yerleştiren asıl kurucunun Hamdan el-Hasibi olduğu düşünülmektedir.

IX. yüzyılda ortaya çıktığı kabul edilen Nusayrîlik inancı Muhammed b. Nusayr en-Nemiri'nin takipçileri tarafından X. yüzyılda şekillendirilmiş ve tarihî süreçte değişikliğe uğrayarak günümüze kadar gelmiştir. Nusayriliği kuran Nusayr ve geliştiren takipçilerinin İslam inanisından ve Arap soyundan geldikleri açıktır. Bu nedenle Nusayrilerin Arap soyundan geldiklerini ve İslam'ın içinde olduklarını tartışmak gereksizdir.

Nusayriler; Memlükler, Selçuklular ve Osmanlılar dönemlerinde çeşitli baskılarla karşılaşmışlar ve asimile edilerek Sünnileştirilmeye çalışılmışlardır. Cumhuriyet'in kurulmasıyla birlikte, yaşamsal bir rahatlığa ve daha özgür bir yaşam biçimine geçiş yapılmışsa da, bu dönemde de "Hars Komiteleri" vasıtasıyla daha çok "Türkleştirme" ve "Sünnileştirme" yönünde asimilasyon süreci devam ettirilmiştir. Nusayriler, geçmişin izlerini tamamen üzerlerinden atamadıklarından dolayı, kapalı cemaat yaşamını bugün de sürdürmektedirler. Bunda geçmişten bugüne gelen tarihsel faktörlerin yanı sıra kendi iç dinamiklerinden kaynaklanan engelleyici faktörlerin de etkisi vardır.

- AARİNGBERG – LAANATZA, M. (1999). “Türkiye Alevileri – Suriye Alevileri: Benzerlikler ve Farklılıklar”. *Alevi Kimliği*. (Ed. T.Olsson ve ark.), İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı.
- BATUR, Muhammed Raşit (2013). “Nusayriliğin Teşekkülü ve İnanç Esasları”. *İnsan ve Toplum Dergisi*. C.3, (5), 55-84.
- BİLGİLİ, A. S. (2010). “Osmanlı Arşiv Belgelerinde Adana- Tarsus ve Mersin Bölgesi Nusayrileri (19-20. Yüzyıl)”. *Türk Kültürü Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*. Ankara, S. 54, 49-78.
- ER, Abdullah (2010). “Fransızca Yazılı Kaynaklarda Nusayriler”. *Türk Kültürü Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*. Ankara, S. 54, 149-158.
- ET-TAVİL, M. E. G. (2000). *Arap Alevilerinin Tarihi: Nusayriler*. Çev. İsmail Özdemir, İstanbul: Çiviyazıları.
- FRİEDMAN, Yaron ve Yaron Frieman (2001). “El- Hüseyin ibn Hamdân el-Hasibî: A Historical Biography of the Founder of the Nusayrî-Alawite Sect”. *Studia Islamica Journal*. S. 93, 91-112.
- GÜLÇİÇEK, A. D. (2005). “Nusayrî Aleviler”. *Türk Kültürü Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi*. Ankara, S. 34.
- İSTANBULLU, Mehmet (2001). *Kur'an ve Ehl-i Beyt Pınarı*. Den Haag: İmam Aliy-yel Murtaza Vakfı Yayını.
- KESER, İnan (2002). *Gelenek, Aile, Etnik Köken, Tarih ve Din Açısından Nusayriler*. İstanbul: Çiviyazıları.
- KRAMER, Martin (1993). *Suriye Alevileri ve Şiilik-I*. Çev. Kazım Güleç. Nefes. Sayı1, Yıl 1.
- MELİKOFF, Irene (1994). *Uyur İdik Uyardılar, Alevilik-Bektaşilik Araştırmaları*. İstanbul: Cem Yayınevi.
- MASSİGNON, Louis (1964). “Nusayriler”, *İslam Ansiklopedisi*. C. 9. İstanbul: M.E.B. Yay. 365-370.
- OLSSON, Tord (1999). “Dağlıların ve Şehirlielerin ‘İrfan’ı, Suriyeli Alevilerin Ya da Nusayrilerin Mezhebi”. *Alevi Kimliği*. Ed. T.Olsson ve Ark., İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı.
- REYHANÎ, Mahmut (1997). *Tarihte Aleviler (Gölgesiz Işıklar-II)*. İstanbul: Can Yayınları
- TURAN, A. (1996). “Kitabu'l-Mecmu'u'nun Tercümesi”. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fak. Dergisi*, S. 8, 5-18.
- TÜRK, H. (2005). *Anadolu'nun Gizli İnanç: Nusayrilik, Kültürel Özellikleri ve İnanç Sistemi*. İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- TÜRK, Hüseyin (2002). *Nusayrilik (Arap Aleviliği) ve Nusayrilerde Hızır İnanç*. Ankara: Ütopya Yayınları.
- ULUÇAY, Ömer (1999). *Arap Aleviliği Nusayrilik*. Adana: Gözde Yayıncılık.
- ULUÇAY, Ömer (2003). *Nusayrilik İnanç Esasları-Tenasub*. Adana: Karahan Yayınları.

ÜZÜM, İlyas (2007). “Nusayrılık”. *Diyanet İslam Ansiklopedisi*. C. XXXIII. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

YÜCA, İ. Sami (2015). “Tek Parti Dönemi Ulusçu Politikalarına Bir Örnek: Çukurova Bölgesi Hars Komiteleri (1937-1939)”. *Route Educational and Social Science Journal*. C. 2(3), S. 36-57.

